

Georges Lacombe

Euskaltzain berriak, bere sañterako egunean, 1921^{eko} apirilaren 8^{an}
Azparne'ko udalbatxean irakurritako itzaldua.

1-14
Cap. 7^{or}
10. or. 21/3
Zuen lagun bilhaka nadin nahi
izanik, ~~handizki~~ ^{duzelarik} goretzi nauzue: hartakotz,
Euskaltzaindi huntan sartzean, ene lehen
hitzak eskerrezkoak izan behar dire; eta
eznezake bide hobegarrik hatzeman zuenganako
nere ikustatearen agertarazteko, gogoan hartzea
baizik ene ahal eta bihotz guziaz zuen
laneri jarraitiko natzayotela.

Ez naz, alabainan, osoki kein
alainan, ezin ikertuz hemengo alki batean
Pierre Broussain, nere adiskide maite eta
aspaldikoa, ~~duzue~~ ^{guziez} deitoratzen duzuen. Hogoi
urte huntan ezagutzen nuen: eskuararak
elkarganatu gintuen hainbertzetaraino, non
betxi eta orotan, gure eskutitzetan, gure
solasetan, eskuaraz, eskual-heriaz eta bien
non-nahitirikako itzul-inguruetaz asepen ^{ber} ginen.

2

Halarikan, bere gaztaroko ikastegietarik
ilkitzean, etzuen iduri Broussain-ek behingoz
eskualari ta eskualzaletuko zela: ~~Parisera~~
Parisera joanik osakintzari lotu zitzaioen
eta jakintza horren jakintsunen artean
izendatua izan zen, anwinkeri deitua
eritasunaz (frantsesez alcoolisme) idaztako bat
egin eta. Baina, sendalarigietikan noizean
behin jadanik eskualara begis^u tatzan zuen,
eta Parisetik "Eskualduna" berriketariari
eskuarazko ohar batzue igortzen ziotzan,
Thurri-ren izkinde sarigarriz arrezkonak.
Mila zortzi ehun eta laueta hooi ta
hamalauan gare, eta apur^u l-aten buruan
zuen geroko lan kidea ^{hurat} ~~berre~~ berbitaldue
zen, osakintza guti erabiliz, eskualari
aldiz heriotzeraino indartsuki emana.

3) Berak erranen dantzue, nik baino hobeki,
buruan zer zautkan bere sortherrim^{rat}~~en~~
itzuli zeneko: huna zer idazten zautan
egun batez:

« Hogoï urtetan eskuara guti banakien,

« Sei edo gazpi urte arteo haurrek ikasten duten

« pochi hura ikasirik eta gero eskolan

« hainbertze urte egonik eskuaraz batere

« mintzatu gabe. Ene amaren belhannetan

« ikasiriko mintzaria hainbertze nuen

« arrotza nua ahazte bainintzen eskuaraz arzeko.

« Orduan buruan ezarri nuen eskuaria

« behar nuela ikasi eta emeki emeki hartan

« trebatu niz, ez ordian frantseslan

« bezembat. Hasteco liburu eskuarat irakurtu

« nituen, atchenuan ahalak oro, eta gero

(4)

« eskualzale arrotzek eskuararen gainetik
« izkiriatu dituzten liburua eskuratu nituen,
« salbu anglesez eta alemanez eginak direnak,
« ez baititut ezagutzen zorizaitzez
« bi mintzaira horiek..... Dena den,
« Bonaparte, Van Eys, Vinson, Dodgson, Azkue,
« Inchauspe, Duvoisin, Chabo, Larramendi,
« Campion eta bertzeen liburuak irakurtzeak
« irakasi daut zoin ederra den gure
« mintzaira zaharra, eta hola pistu zaut
« harentzat dudan amodio bizia. Gogoak eta
« eskolat emaiten dautaten zioaz bestalde,
« bertze bat badut eskuararen maitatzeko,
« hau da Eskualherriko gauza guzientzat
« dudan maitatze beroa, irintzinatik
« hasirik eta pilotaraino, ezen badirudit
« ene aspaldiko arbaso guzien mintzoak
« bat egiten dutela ene bihotzean,

5)

« harabots handi batekin oihu eginez eta
« erranez: Eskualduna hiz, gu thire egile
« guziak Eskualdunak ginen, Eskualduntasuna
« maitatu behar duk!! Bai, segurki, ene
« arbaso maitak, zien manuari jarraitiren
« nabzayo..... »)

Hitz eder horien ondotik zer
derraket? Ordutok Hazparnen finkatua,
Broussain-ek behi ta gehiago bere baithan
estuararentzako zankan tharra kitzikatuz
goalarik, oihu egin ahal zezaken egiazki:
« Eskualduna naiz, eta Eskualtasun denari
~~okardun~~ nagoko. » Eta estuarazko lanetan
maitapenak zauzkan bi gauza ziren:
lehenik entzuten zituen hitz eta hitzaldi
gehienen biltzea, eta bigarrenik, ordarazko
elke zombaiten estuaratzea. - Arteran,
ezkondu zen, bere herriko egikizunak
artatzen zituen, eta laster auzaphezturik

6) Egon zen ^{herri} ~~ate~~ huntako nagusi hamabotz
urtey. Eta bere heritarak maitiatuz, bere
alaba overi eskua irakatsiz, zombait bere
arbasoen ~~at~~ ^{herriari} herriari atchikia zagon erakusten
zuen.

Ene aintzinekoari bihotz-agur
hori bihurtu ondoan, gure jaun buruzagiaren
opa bethetzera noa. Badakielaritan nola
atzoko eta egungo Eskualari handienei beha
nagoten, galde egin dant ene sarpide-itzaldi
hontan hileetarik van-eyz-ekin maitena
dantkadana aipha dezadan laburki, erran
nabi dut Luis-Luciano Bonaparte. Nehort ez du
honet baino gehiago egin gure mintzaira
zahar-zaharri ospe eta bedaduzaren alde,
nehort ez du, Eskualdun ez direnetan, hainberhe
uririk izan, Eskual-herrian aita eta ama
Eskualdunengatik sothua ez izaita.

17) Horigaitz handi horren gutitzeko bigarren
emazteztat hartu zuen Bonapartek Eskualdun
garbi bat, eta hola haren seme bakharra
Londres-en bizi dena erdi-Eskualduna da.

Idazti tarro bat bederen
behar liteke Bonaparte-ren bizi 'ta lan
guzien ongi ezagutarazteko. Dohakaitzez,
arte pisika baten barnean, gauza handi ~~burra~~
ezin ~~dat~~ burura: egokiena beraz derragun
bakharrik. Badakizue Bonaparte, ^{agintariaren} ~~imperadorearen~~
iloba, mila zortzi chun eta hamahiruon sortu
zela. Gure Broussain ~~gero~~ gero bezala, ezin
estuarala chuchen juan. Hastean, frantsesez
"chimie" deitua jakintza ikasirik, hiruz palau
gutunto argitarazi zituen, baina, distenaz,
hogoieta hamartsugarren urtean irakurta zuen
Aita Larramendi-ren hitz egia, eta geroztik
Europako mintzaira biziak oro jakin-nahia zagon.

§ Ez du nihoz ere erran zerengatik mintzair
horiek eta ez berzeak zituen maitenak,
bainan, dena den, hasteko erran-nagusi
hainitz Escritura sainduntik atheraiak
mintzairre meta handi batetara itzul-arazi
zituen. Berak noizetik noiz mintzairre ~~beraz~~ ^{beraz}
~~idazten~~ idazten zuen eta urthe ~~oro~~
sholdiztegiatarik jalgitzen ziren liburuto
batzu, haren manuz eta haren diruz
argitarat emanak. Bizkitartean, printze
jakintsu horiek, ^{izkera} ~~mintzairre~~ guzien artean
eskuarari bereziki onzeritzan: askotan
erran du eskuarra izkera ororen lehena,
buruzagia eta ederrena iduri zitzaioela,
haren ~~adibiz~~ ^{adibiz} ~~adibiz~~ ezinago harrigarria
zela. Antonio Abbadi-ri Londres-etik
idazten zion: « Egia bat ezaguna da,
Europako ~~adibiz~~ ^{adibiz} orotarik Eskualdunena
dela hainitzegz aberatsena, ~~meta~~ ~~askok~~ ~~meta~~
metatsuna !

9) « Bai eta ere jakintziena... » eta berze egun
bater: « Berriz diot; ^{adib} ~~erakintz~~ garbia erran
« nahi baita ^{eskual-adib} ~~erakintz~~ ^{adib} egiazkoa
« da, in principio erat Verbum delakoaren Berboa,
« eta hori bayetzzen dudanian Jainko-gabekoen
« ~~erakintz~~ ^{eskarnioak} deus-gutikozat
« daduzkat. »
irainak

Eskuararen ickilpe gordeenetan
sartzeko, zer egun zuen Bonapartek? Lagunba
baitetzpadako gehienak hartu.

Lehenbizikorik, eskuarazko
idazti ta guthun hatzemanak oro bereganatu,
etche guzien zokoak ^{arakatu astentz} ~~guthuntegi~~ guthuntegi handi
nola tipiak ikertu, hainberbetaraino non
izantzen diren, diren, eta izanen diren
eskual-idazte ~~tasainetan~~ bet bildu
zuen.
tegi ugarietanik

10)

Bigarrenetik, Eskual-herriko
Eskualari eta ~~Eskualzaleak~~ ~~hor~~ ezagutu nahi
izan zituen, hala-nola Duvoisin eta
Goybetché Lapuntarrak, Salaberry eta
Cazenave Bache-Nabartarrak, Duchausse eta
Archi Chubertarrak, ^{eta eusebio ~~Arche~~} Uriarte Bizkaiko semeak,
Azpiarzu eta Otazqui Guipuzkoatarak,
Uchenique eta Lizarraga Napartarrak,
eta bertze asko. Jan horietar**ik** bat hotchari
bere lan berezia eman zion, eta
bathotchari galdegis bere indar, asmo
eta jakiteaz lagunt ~~guztira~~ zezan.

Hirugarrenetik, berak
nahi izan zuen Eskual-herria ikusi,
Eskualdunen artean eskuala ikhasi, eta
bottetan, mila zortzi ehun berrogoi eta
hamaseietik, mila zortzi ehun
hiruetaurogoi eta federatzaireino
Eskualdundu zen eta herri ~~herri~~
3

11) bazabilan. Nahi zukeen, bederen aldi
batz~~u~~, Eskual-herria berri^uz inguratu, bainan
Frantzia errepublikand^{at}az geroztikan ezin
ahal zuen.

Dakusagun orai laster, berrogoi ta
bortz urte eskurari lotura egonik, zer
zori digun, eskual-jakintzari datchikola,
Bonaparte-ri. Bere bizia^{rena}ren gogo garaian, izan
da, zazpi Eskual-herrietako eskuren Kidekatzea.
Haren arabera, Bilbo-tik Biarnora eta
Nazarroako mugaradioko eskualkiak
berrogoi eta hamar dire beteren; eta berrogoi eta
hamar eskualki niniño horiek bereziak
izanikan ere, batzuek elgar dirudite, hala-
nola hogoi eta bortzera baitoazin. Badarra
azkenean, hogoi eta bortz Eskualki chiki
horiek berri^z zortzi handitan laburken direla,
eta zortziak hiru^zetara gutitzen.

12) Hitz bateg, gure Printzeak beragun
lehenbizikorik Bizkaito eta auzoko herri
zoubaiten eskura dugula; bigarrenekorik
Guipuzkoatarra, Lapurtarra eta Naparroako
zati batena, hirugarrenekorik Bache-Nabarreto
eta Chuberokoa; laurta ere lehen aldikoz
kidekatze hotzaz ezagutzen gintuen Groukairto,
Zaraitzuko, Arzkoako eta herri gorde
batzuen eskura ere. Eta bi mapa margodun
haunditan dakusagu Bonapartek
eskualkietako harat-hunatak
norainokoak zanzkan.

Anitz orrialdean,
berreziki Le Verbe basque deritzayon
idazti ~~nas~~^{unari}, metaka bere
eskual-gogoak zabaldu ditu. Bizkitartean,
ez du erudin ahal izan, seigarren aldiko
gure herrirat ezin juauez, nahi izan

13) ginnkeen bezanbat, eta halarik, den
bezala, haren lana berri-berriat dantzen,
eta orrech da huren erakustea. Bonaparte-ri
esker, lehen aldikotz eskuararen otsak,
ahokoak, milioak, zintzurrekoak eta bestiak
~~denak~~ agerian erakutsi zaizkigu, eta
bere behariz aditu ditu berak ots horiet
oro Bertalde, Bonaparten aintzinekotek
aditzaren ^{noia} erabilienak
~~erakutsien~~ ~~moda~~ ~~erakutsienak~~ baizen
zituzten aiphatu, Bonapartek aldiz
gurenekotarik frango. eta azkenian,
biltzen ari diren eskualki batzutan
ezin lerro batzu hari ere zor diotzagu.
ez gaituzen ^{lotsa} ~~heldu~~ horiek hola, jannak,
gute guziek, eskuarari lastanki
atchikiak garenak, eta bethi, barnago
bilhatuz, eskuararen erroetaz emeti-emeti

hurbildu nahiak garenak, lehenik behar
 dugula burutik-buru, hitzez-hitzez,
 irakurten gure lehenagokort utzi lan
 guziak, eta hezen artean Bonaparterenak
 baliosemetaririk dire. Behialako Eskualarrietan
 badire zumbait - aher^{da}~~at~~ ~~zaint~~ ~~hezen~~^{hezen}
~~airhazio~~ ~~zaint~~ - gutioko balio dutenak.

Bonaparte-ri dohakonaz, erraiten ahal
 dugu biziko dela betirandean, eta
 Eskualdun ez izanagatik Eskualdunet
 behar dutela gizon jakintsu ~~bi~~ hura
 Eskualdun garbi eta egiazko, zinezko
 bat bezala agurtu. Hala gure
 Eskualduntasuna hobeki ulertuko
 dugu, eta inoiz gehiago dutegu
 gure lanerako. Bizit balitz, erran
 zezaten Bonapartek ere Euskaltzaindiak
 bezala: "Ekin eta yai!"

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

CHAMBRE
DES DÉPUTÉS

Paris le 4. Juin 1907

Marnak,

Zuen ~~intzari jarraitze~~ lagun hartako, nahi izanik, handizki goretsi nauzue: ~~eta~~ Eskaltzaindi hilhako nahir ~~nahituz~~ handizki goretsi nauzue: ~~eta~~ Eskaltzaindi hantun sartzean ene lehen hitzak eskertatzenekoak izan behar dire, eta eztezakete bide hobeyarik hartzean zueganako nere ikustatearen agertaratzeko gozgan hartzea baizik ene abal eta bibotz guziaz zuen laneri jarraitiko nazayotela.

En aig, alabainan, osoki hein

elaien ~~arte~~ ~~estudalaket~~ zuen ~~alkietan~~ ezin ikherky hemengo alkhi butean nere adiskide maite eta ospaldikoa, denek deithoratzen duguen. Hogoi urte hantun ezagutzen nuen: eskuarak elbarganatu gintuen hantbertzetaraino non bephi eta orotan, gure eskutibetan, gure solfajetan, eskuaraz, eskual-berriaz eta heien ~~non~~ ~~nahituz~~ ~~azal~~ ~~inguruetaz~~ asezen ginen. Halarik, bere gaztaroko ikastegietatik itxitzean, ezuen iduri Broussainek eskualaririk ~~ita~~ eskualzaletko zela. Parisere junik osakintzari lotu zitzaizoen eta jakintzahoren jakintzen artean

izendatua zen, anurinkeri dethu eritasunaz (frantsesez
alcoholisme) idaztino bat ~~egiten~~ egiten eta. Baina,
Sendalarigaitik ~~jadanik~~ noiztas behin jadanik Estuara
beqichatzen zuen eta Parisetik Estuaduna beriketariari
Zambait estuazko ohar igortzen ~~zela~~ zistzan,
Ehurraren izkide sarigari zorreizkorak. Mila' zortzi
elun eta lanetan bogota ~~beder~~ hamalavan gare, eta ahuaz
baten buruan zuen ~~hain~~ gerko lankidea hermen
beritalden zen, osakintza guti erabiliz, estuarari aldiz
beritazeraino indartsuki emana. Berak erranen dantzue,
nik baino hobeki, buruan zer zautan bere southernian
itzali zeneko: hura zer idazten zautan egiten bategi:

Hitz eder horien ondorit zer deratet?

Udantokoz hazparmen finkatua, Broussainet betli ta
gehitago bere barthan estuararenzako Kharra kitzikatuz
zoolarik oihu egiten abel zezaten: « Estuaduna uaz,
eta Estualtasun ~~da~~ denari nagoko. » Eta estuarazko
lanetan maituenak zautan bi garna ziren; lehenik
entzuten zituen hitz eta hitzaldi ~~da~~ gehienak bilh^{ta},
~~ziren~~, eta bigarrenik, erdarazko elbe ~~zambait~~ estuarazkoa.
Artetan erkondu zen, bere herriko egitiznuak
arhatzen zituen eta laster auzapezturik egon
zen ethe luntako nagusi hamabost urtey.
Baina bere herriko ~~estuar~~ ^{luntak} maitatuz, bere

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

CHAMBRE
DES DÉPUTÉS

Paris le

19

Zortzi handi eta laburgen direla,
eta zortziok hiruetara gutitzen.

Hitz batera, gure Printzeak derragu alde ~~beste~~ lehenbizkoak
Bizkaito eta ~~h~~ auzoko herri zumbaiten eskura
duzula, bigarrent ~~h~~ Guipuzkoatara, Lapurtera
eta Nafarroara, hirugarrenetik Bache Nafarroa
zati batena eta Chubertara. Bai hauek lehen

aldikoz ezagutarazi ~~h~~ Erankariko, Zaratiko,
Neguko eta Turki baten eskura eta
erakutsi Zauskigu. Eta bi

mapa handietan dakusgu Bonparten
eskualdizko hura hura zertaraino baiz zuztatu.

Anitz orialdetan, bereziki Le Verbe lingo
deritzagun idazti nasaien, ~~gogor~~ ~~or~~

~~eskualdizko~~ ~~hura~~ metaka bere eskualdizko
zabalditu. Bizkitarteak, ez du inon ahol

izan seigarren aldiko gure herritat ezin
juan, nahi gure lehen berz aubat, eta halant,
bera beren lana berri-berritzat

dakusgu: eta errech da huren erakutsia.

Bonparte-ri esker, lehen aldikoz eskuraren
otsak, arzoak, miizkoak, ~~h~~ zinturuzkoak
eta denak agerian ezagutarazit zuzkigu, eta

bere behariz ~~aditu~~ aditu ditu berak ots horiek do.
Berzalde, Bonaparten ~~hitz~~ hitz mekoek erazkizaren molde
maiztasunak berzik ~~hitz~~ hitzen aipata, Bonaparten beriz
gordeenetarik frango. Eta ~~hitz~~ hitz arkelean, ~~hitz~~ hitzen
ari diren eskualki buruztasun egin berak hari ere zor diozagu.

Horiek hola, jantzat, ez gaiten

beldur goraki aithortzea, gut guezat, eskurari
at dicitak garenak eta bethi bonaparte eskuraren
~~eraketa~~ eraketaz emeki emeki ^(lilhatuz) lur bildu
nahitak garenak, lehenik behar dugula burutik buru
irakuntza gure lehenakok lan guziat eta hegan
artean Bonaparterenak ez dira tipikak, behialako
eskualariek berak gonbaik - alferrikak, hegan
izendak - gutiako balio dutenak. Bonaparteri
deharonaz, errater ahal dugun bizitako dela
beriraundian, eta Eskualdun ez izan gaitik,
Eskualdunak behar dutela ~~gure~~ gurean jantzen
hori Eskualdun garbi eta egiazko bali bezala
agintu. Hala gure Eskualdunokoma hobeki
ulertuko dugun, eta indar gehiago dutez
gure lanako. Bizi beretik, Bonaparten erran
ezaten ere Eskualzaindiak bezala: Gure, eta
jarrai!